

LINGVOKULTUROLOGIYALÍQ KOD TÚSINIGINÍŇ MAZMUNÍ**Joldasbaeva Ramuza Jaqsıbay qızı – tayanış doktorant**Joldasbaevaram08@gmail.com*Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı***СОДЕРЖАТЕЛЬНОЕ ПОНЯТИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО КОДА****Жолдасбаева Рамуза Жаксыбаевна – базовый докторант***Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза***THE CONTENT OF THE CONCEPT OF LINGUOCULTURAL CODE****Joldasbaeva Ramuza Jaksibaевна – doctoral student***Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz*

Tayanch so'zlar: lingvokulturologiya, lingvokulturalogik kod, antropotsentrik paradigma, semiotika, frazeologik daraja.

Rezyume. Maqolada lingvokulturologik kod tushunchasining mazmuni, uning nazariy asoslari hamda til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot antropotsentrik paradigma doirasida olib borilib, lingvokulturologik kod madaniy informatsiyani saqlovchi va uzatuvchi til vositalari tizimi sifatida qaraladi. Ishda kodning semiotik mohiyati, uning tarixiy shakllanishi va zamonaviy lingvokulturologiyadagi o'rni yoritilgan.

Ключевые слова: лингвокультурология, лингвокультурологический код, антропоцентрическая парадигма, семиотика, фразеологический уровень.

Резюме. В статье рассматривается содержание понятия лингвокультурологического кода, его теоретические основы, а также взаимосвязь языка и культуры. Исследование выполнено в рамках антропоцентрической парадигмы, где лингвокультурологический код интерпретируется как система языковых средств, обеспечивающих хранение и передачу культурной информации. В работе освещается семиотическая сущность кода, его историческое становление и роль в современной лингвокультурологии.

Key words: cultural linguistics, linguocultural code, anthropocentric paradigm, semiotics, phraseological level.

Summary. This article examines the content of the concept of linguocultural code, its theoretical foundations, and the interrelation between language and culture. The research is conducted within the framework of the anthropocentric paradigm, where the linguocultural code is interpreted as a system of linguistic means that store and transmit cultural information. The paper highlights the semiotic nature of the code, its historical development, and its role in modern linguocultural studies.

Kirisiw. Zamanagóy til biliminde til hám mádeniyattıń óz ara tásirin úyreniwge ayrıqsha itibar qaratılmaqta, bul ilimiy izertlewlerdiń antropocentrik paradigmasınıń rawajlanıwı menen baylanışlı. Bul baǵdar sheńberinde til tek ǵana baylanıs quralı emes, al jámiyettiń mádeniy tájiriyesin saqlaw hám jetkeriw quralı sıpatında da qaralmaqta [5,2]. Mádeniy mánilerdiń reprezentativlik mexanizmlerin táriyiplew imkaniyatın beretuǵın tiykarǵı túsiniklerden biri lingvokulturologiyalıq kod túsinigi bolıp tabıladı. Bul túsiniktiń mánisin izertlewdiń aktuallıǵı, tilde bekkemlengen hám dúnyanı milliy túsiniwdiń ózgesheliklerin sáwlelendiretuǵın mádeniy mánilerdi sistemalı tallaw zárurliginen kelip shıǵadı. Lingvokulturologiyalıq kod túsinigi zamanagóy lingvokulturologiyada áhmiyetli orın iyeleydi, sebebi ol dúnyanıń milliy kórinisiniń qalıplesiw nızamlıqların anıqlaw imkanın beredi [6,1].

Metodologiya. Bul ilimiy maqalada lingvokulturologiyalıq kod túsiniginiń mazmunın ashıwda antropocentrik paradigma bas metodologiyalıq princip retinde qollanılıp, semiotikalıq hám salıstırma metodlarǵa tiykarlanadı.

Ádebiyatlarǵa sholıw. Antropocentrik paradigmanıń rawajlanıwı jámiyettiń qádiriyatları hám normaların sáwlelendiriwshi belgiler sisteması sıpatında mádeniy kod haqqındaǵı kózqarastıń qalıplesiwine alıp keldi (Lotman, 1992; Krasnıx, 2003)[4,3]. Lingvokulturologiya sheńberinde bul túsinik jáne de konkretlestirildi hám mádeniy mánislerdi kórsetiwdiń lingvistikalıq usılların sáwlelendiriwshi lingvokulturologiyalıq kod sıpatında qayta talqılandı [5].

"Kod" túsinigi dáslep semiotika hám informaciya teoriyası sheńberinde payda bolıp, belgiler hám olardı talqılaw qaǵıydaları sisteması sıpatında talqılangan [7,8]. Keyin ala bul atama gumanitar pánler, sonıń ishinde, mádeniyat tanıw hám antropologiya pánlerinde rawajlandı. Tilge semiotikalıq qatnas onı mádeniy keńislikte isleytuǵın quramalı belgiler sisteması sıpatında qarawǵa múmkinshilik berdi. F.de Sossyur koncepciyasına muwapıq, til óz ara baylanısqa belgiler sisteması bolıp, olardıń hár biri forma hám mazmunǵa iye [7]. Óz nábwetinde, Ch.Pirs belgini belgi, obyekt hám interpretanttı óz ishine alǵan triada strukturasınıń elementi sıpatında qaradı [8]. Antropocentrik paradigmanıń rawajlanıwı jámiyettiń qádiriyatları hám normaların sáwlelendiriwshi belgiler sisteması sıpatında mádeniy kod haqqındaǵı kózqarastıń qalıplesiwine alıp keldi [4,3]. Lingvokulturologiya sheńberinde bul túsinik jáne de anıqlastırıldı hám mádeniy mánislerdi sáwlelendiriwdiń lingvistikalıq usılların sáwlelendiriwshi lingvokulturalıq kod sıpatında qayta talqılandı [5].

Talqılawlar hám nátiyjeler. Zamanagóy ilimiy ádebiyatlarda lingvokulturologiyalıq kod mádeniy informaciyanı jazıp alıw hám jetkerip beriwdi ámelge asırıwshi til quralları sisteması sıpatında belgilenedi [2,3]. Ol belgili bir mádeniyat iyeleriniń jámiyetlik sanasında isleytuǵın simvollar hám belgiler jıyndısın bildiredi.

Lingvokulturologiyalıq kodtıń mánisi til hám mádeniy komponentlerdiń integraciyasınan ibarat. Bir tárepten, ol til birlikleri – sózler, frazeologizmler hám tekstler – arqalı ámelge asırılsa, ekinshi tárepten, xalıqtıń tariyxıy tájiriyesini menen baylanışlı mádeniy mánilerdi sáwlelendiredi [6].

Lingvomádeniy kodtń tiykargı sıpatlarına tóمندegiler kiredi:

Til belgilerine bekitilgen mádeniy associaciyalardıń bolıwın talap etetuǵın simvolika [4].

Jámıyettiń tariyxıy rawajlanıwı procesinde kodlardıń qalıplesiwine baylanıslı jámleskenlik [3].

Mádeniy informaciyanı kodlastırıwdıń hár qıylı dárejeleriniń bar ekenligin sáwlelendiriwshi kóp qabatlılıq [1].

Kodlardıń sociallıq hám mádeniy processler tásirinde ózgeriw qábiletinde kórinetuǵın dinamiklik [5].

1. Leksikalıq dáreje tilde bekkemlengen mádeniy áhmiyetke iye qubılıs hám túsiniqlerdi sáwlelendiriwshi sóz hám sóz dizbeklerin óz ishine aladı [1]. Bul dárejede lingvokulturalıq kod simvolikalıq hám mádeniy associaciyalarga iye nominaciya arqalı ámelge asadı.

Spring – báhár inglis lingvomádeniyatında spring sózi jańalanıw, jaslıq hám ómir cikliniń baslanıwı menen baylanıstırıladı. *Spring is a time of renewal and hope.*

Báhár qaraqalpaq lingvomádeniyatında tábiyattıń oyanıwı, xojalıq máwsiminiń baslanıwı haqqındaǵı túsiniqler menen baylanıslı hám de báhár jańa baslama milliy Nawrız bayram jańalanıw paslı, ómirdiń oyanıwı hám t.b. túsiniqler menen baylanıslı. *Qarlıǵash – báhár nıshanı, ópepek keldi – jaz boldı. Báhár – qıstıń azıǵı.*

Gúz koncepti qaraqalpaq lingvomádeniyatında awıl xojalıǵı jumslarınıń tamamlanıwı hám juwmaq shıǵarıw menen baylanıstırıladı. *Jer súrseń, gúz súr. Gúz súrmeseń júz súr.*

2. Frazelogiyalıq dáreje mádeniy jaqtan shártlengen mánilerdi óz ishine alǵan turaqlı sóz dizbekleri, naqıl-maqallar hám aytıwlar arqalı sáwlelenedi [6]. Bul dárejede xalıqtıń jámlegen tájiriyesi bekkemlenedi.

April showers bring May flowers. Bul naqıl-maqal waqtınshalıq qıyınshılıqlar jaqsı nátiyjelerge alıp keledi degen pikirdi sáwlelendiredi.

One swallow does not make a summer.

March comes in like a lion and goes out like a lamb.

They must hunger in winter that will not work in summer.

3. Tekst dárejesine kórkem shıǵarmalar, folklor hám basqa da mádeniy mánisler menen simvolıq áhmiyetler tolıǵıraq ashıp beriletuǵın tekstler kiredi (Lotman, 1992)

Ádebiyatlar

1. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы. – Москва: «РУДН», 1997.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: «Перемена», 2002.
3. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. – Москва: «Гнозис», 2003.
4. Лотман Ю. М. Культура и взрыв. – Москва: «Гнозис», 1992.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология. – Москва: «Академия», 2001.
6. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – Москва: «Языки русской культуры», 1996.
7. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. – Москва: «Прогресс», 1977.
8. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения. – Москва: «Логос», 2000.
9. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры. – Москва: «Академический проект», 2004.
10. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. – Москва: «Языки славянской культуры», 2004.

[4]. "Shall I compare thee to a summer's day?" (W.Shakespeare). *Jasıl shatırdaysan jazda sayalı, Dem alsam der jolawshınıń qıyalı*, (I.Yusupov).

4. Konceptual dáreje xalıqtıń dúnyaqarasın qalıplestiriwshi mádeniy konceptler sisteması menen baylanıslı [2]. Bul dárejede simvolikalıq mánilerdi ulıwmalastırıw hám olardı mádeniy kórinisler sistemasına kirgiziwde ámelge asadı.

Spring — new life, spring symbolizes renewal and new beginnings in English culture. (Ingilis mádeniyatında báhár jańa ómir tsikliniń baslanıwı, tábiyattıń ósiwi hám oyanıwı menen beynelenedi.)	Qaraqalpaq mádeniyatında báhár diyqanshılıq jumslarınıń baslanıwı hám tábiyattıń oyanıwı menen tıǵız baylanıslı.
Autumn – completion, autumn represents maturity and the results of hard work. (Gúz miynet nátiyjeleri hám turmıs tájiriyesiniń jetilisiwi menen baylanıslı.)	Gúz - miynet nátiyjesin kórsetiwshi waqıt. Qaraqalpaq mádeniyatında gúz xojalıq iskerligi hám juwmaq shıǵarıw menen baylanıslı.
Winter – hardship, endurance Winter symbolizes endurance and inner strength. (Qıs sınaq hám ishki turaqlılıq dáwiri sıpatında qabıl etiledi.)	Qıs – sabırlı bolıwdı talap etetuǵın waqıt. Qaraqalpaq lingvomádeniyatında qıs jan saqlaw hám resurslardı únemlew dáwiri retinde qaraladı.
Summer – energy, vitality. Summer represents energy and the peak of life. (Jaz-bul kúsh-quwat hám ómirdiń eń joqarı shıńı.)	Jaz-kóp miynet etiw waqıtı.

Juwmaq. Solay etip, lingvomádeniy kod mádeniy bilim hám qádiriyatlardı jetkeriwde ámelge asırıwshi til qurallarınıń quramalı sisteması bolıp tabıladı. Onıń kóp qabatlı strukturası hám funkcionallıq hár qıylılıǵı dúnyanıń milliy kartinasın qalıplestiriwdiń áhmiyetli quralı sıpatında qarawǵa múmkinshilik beredi. Lingvokulturologiyalıq kodlardı úyreniw tilde bekkemlengen mádeniy mánislerdi anıqlawǵa járdem beredi hám túrli xalıqlardıń dúnyanı qabıl etiw ózgesheliklerin tereńirek túsiniwdi támiyinleydi.